

Fries in het voortgezet onderwijs; over het project Learplannen en learmiddelen foar Frysk yn it fuortset ûnderwiis

1. Inleiding

Het project Learplannen en learmiddelen foar Frysk yn it fuortset ûnderwiis is in 1982 gestart op advies van de Rijkscommissie Fries in het voortgezet onderwijs; het werd volledig bekostigd door de rijksoverheid. Het doel van het project is in de naam aangeduid.

Het project werd uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van het Pedagogysk Wurkferbân fan de Fryske Akademy en onder mede verantwoordelijkheid van de Stichting voor de Leerplanontwikkeling (SLO) voor zover het de leerplan- (en niet de leermiddelen-) ontwikkeling betrof. De projectgroep telde behalve de voorzitter, een secretaris en een leerplanmedewerker (beide in deeltijdfunctie), vier leraren uit het voortgezet onderwijs belast met het ontwerpen van leermiddelen (op basis van taakuren) en een administratieve kracht. Daarnaast werd een begeleidingsgroep samengesteld uit de lerarenopleidingen, de onderwijsbegeleidingsdienst, de universiteiten en de A.F.U.K, een instelling ter verspreiding van leermiddelen Fries. De begeleidingsgroep adviseerde over opzet en inhoud van het project, met name in de beginfase; ook legitimeerde zij de resultaten van het project.

De leden ervan hebben bovendien die resultaten in hun eigen werkkring verspreid.

Tot zover de heel beknopte geschiedenis van het project. Daarbij passen nog twee kanttekeningen. Uit het voorafgaande zou men kunnen concluderen dat er vóór 1982 geen leermiddelen voor Fries in het voortgezet onderwijs beschikbaar waren. Die conclusie is niet juist; we verwijzen naar paragraaf 3. De tweede kanttekening betreft de politieke context van het project. Dezelfde Rijkscommissie namelijk die tot de uitvoering van het project adviseerde, gaf kort na de start van het project aan de verantwoordelijke staatssecretaris het advies het vak Fries verplicht te stellen in de eerste fase van het voortgezet

onderwijs en daartoe in de beoogde leerjaren twee leraarlessen extra beschikbaar te stellen. De verplichting zou aansluiten op de invoering van Fries als verplicht vak in het basisonderwijs in Friesland in 1980. Vooral door de aanvankelijk positieve reactie van Ginjaar-Maas op dit advies (gevolgd door een geleidelijke terugtocht...), kwam de projectgroep in een spanningsveld te verkeren. Formeel was de opdracht leerplannen en leermiddelen te ontwikkelen voor de bestaande wettelijke situatie: het vak Fries als niet-verplicht vak dat op 30% van de scholen voor voortgezet onderwijs gedurende een of twee leerjaren op het rooster staat, meestal voor één wekelijks lesuur. In de uitwerking van de opdracht heeft de projectgroep ook vooruitgekeken naar de te verwachten nieuwe situatie, die nog niet bij wet geregeld was.

In dit artikel kunt U het een en ander lezen over de opzet, de werkwijze, de theoretische fundering en de uitkomsten van dit project.

2. Motieven voor onderwijs Fries

In Friesland wordt al sinds het midden van de 19e eeuw, maar vooral sinds de eeuwwisseling gepleit voor regulier onderwijs in het Fries. Vanaf het begin is daarbij niet alleen het pedagogisch motief naar voren gebracht, maar is ook gewezen op het recht op onderwijs in de moedertaal.

Dat recht op onderwijs in minderheidstalen is inmiddels door de Europese Gemeenschap erkend door het aanvaarden van de "Resolutie over een communautair Handvest voor regionale talen en culturen en een Handvest van de rechten van etnische minderheden". In die resolutie (oktober 1981) verzoekt het Europese Parlement aan de nationale regeringen en de regionale en plaatselijke overheden:

- "- van de kleuterschool tot de universiteit het onderwijs in de regionale talen en culturen in het kader van officiële programma's toe te staan en te bevorderen;
  - het onderwijs in de regionale talen op alle soorten scholen, en met name op de kleuterschool, opdat het kind zijn moedertaal kan spreken, toe te staan en in aanmerking te nemen, teneinde te beantwoorden aan de door de bevolking kenbaar gemaakte behoeften;
  - waar mogelijk het onderwijs in de regionale talen op alle soorten scholen toe te staan, met speciale aandacht voor de kleuterschool opdat het kind zijn moedertaal kan spreken;
  - overall in het kader van de verschillende programma's het onderwijs in de literatuur en de geschiedenis van de betrokken gemeenschappen toe te laten".
- (Rijkscommissie Fries 1982, blz. 83-85)

De verschillende argumenten die voor de invoering van onderwijs Fries aangevoerd kunnen worden, zijn als volgt samengevat in het eindrapport van de al genoemde Rijkscommissie Fries (blz. 38):

1. onderwijs in het Fries is nodig omdat het kind recht heeft op onderwijs in zijn eigen taal (pedagogisch motief);
2. onderwijs in het Fries is nodig om de kloof tussen de taal van de school en die van thuis te overbruggen (pedagogisch motief);
3. onderwijs in het Fries is nodig om de leerling in te leiden in het functioneren in een tweetalige samenleving, nu en later (cultureel-maatschappelijk motief);
4. onderwijs in het Fries is nodig omdat het Fries een bedreigde taal is (taalpolitiek motief)".

Er wordt met het onderwijs in het Fries een situatie van blijvende en volledige tweetaligheid nagestreefd. Daartoe is het nodig dat het recht op onderwijs in de moedertaal gekoppeld wordt aan de verplichting voor derden om deze taal (die dus niet hun moedertaal is) althans zó goed te leren, dat iedere taalgebruiker zijn recht om de moedertaal te gebruiken, kan effectueren. Anders gezegd: alle leerlingen binnen de provincie dienen zowel het Nederlands als het Fries op een verantwoord basisoniveau receptief en produktief te beheersen. Het tweede motief geldt met name voor alle leerlingen voor wie het standaard Nederlands niet de moedertaal is. Fries is echter niet alleen maar thuistaal; het kent zelf ook dialecten en een standaardnorm. Onderwijs in het Fries betekent derhalve weliswaar het aansluiten bij en opwaarderen van de thuistaal van een deel van de leerlingen, maar tegelijkertijd een inspelen op de noodzaak voor alle leerlingen de standaardtaal van de eigen provincie te leren.

Nu het Fries tot het normale vormingspakket in het basisonderwijs behoort, vraagt de longitudinaliteit erom het ook in de basisvorming van het voortgezet onderwijs op te nemen. Daarmee wordt gedurende de gehele leerplichtige leeftijd een ononderbroken ontwikkeling gerealiseerd.

Het maatschappelijk/cultureel motief geldt voor friestalige en niet-friestalige leerlingen. Alle leerlingen krijgen door "onderwijs in het Fries meer mogelijkheden om deel te nemen aan de tweetalige Friese cultuur. Voor de niet-friestalingen kan met name dat onderwijs een verrijking zijn, een verruiming van hun blikveld" (Rijkscommissie Fries 1982, blz. 45).

Wat tenslotte het taalpolitieke motief betreft, de projectgroep is zich ervan bewust geweest, dat haar werkzaamheden een bijdrage kunnen leveren aan het voortbestaan van het Fries. Belangrijker dan dat achtte de projectgroep de andere motieven. Dat blijkt ook uit de accenten die in het ontwikkelwerk gelegd zijn: niet in de eerste plaats op het onderwijzen van zo zuiver mogelijk Fries, maar vooral op het creëren van taalgebruikssituaties die het voor de leerling makkelijker en

vanzelfsprekender maken om Fries in het dagelijks en openbare leven te blijven dan wel te gaan gebruiken.

3. De situatie van het Fries in het voortgezet onderwijs

Het Fries wordt in het voortgezet onderwijs in Friesland anno 1985 onderwezen op 30% van de scholen. Ten dele als verplicht vak voor alle brugklasleerlingen, ten dele als keuzevak in vervolklassen en ten dele als examenvak (1). Zou er van een verplichting sprake zijn, dan zou het vak onderwezen moeten worden -anno 1985- op 134 scholen in de eerste fase voortgezet onderwijs.

De leermiddelen die voor de start van het project spèciaal voor het voortgezet onderwijs beschikbaar waren, waren eigenlijk uitsluitend voor friestaligen geschreven en gingen uit van niet gedifferentieerd, klassikaal onderwijs. Daarbij werd de leerstof vooral als een verzameling van taalgegevens gezien die door de leerling aan zijn taalvoorraad moest worden toegevoegd. Bij de opzet daarvan werd evenmin rekening gehouden met de relatie tussen het Fries en het Nederlands. Het veel gebruikte "Taalboek foar begjnners" (Stienstra, 1982) bijvoorbeeld behandelt de spelling van alle lange klinkers in open en gesloten lettergrepen, compleet met oefeningen, hoewel de spelling van aap - apen, rook - roken, en reep - repen in het Nederlands en in het Fries op dezelfde regels gebaseerd is. De ordening en de keuze van de leerstof waren bovendien meer algemeen cultureel-historisch bepaald, dan dat er rekening gehouden werd met de interesse, het belang en de leerwijzen van leerlingen. Een gefundeerd en goed uitgewerkt leerplan was niet voorhanden. Dat wil niet zeggen, dat er niet goed lesgegeven werd! Fries werd veelal door enthousiaste mensen gebracht, die iets te vertellen en te bieden hadden! In het project is getracht nu wel een goed leerplan te maken, samen met leermiddelen die aan de vermelde bezwaren tegemoet kunnen komen.

Aan deze situatieschets -die niet voor volledig moet doorgaan- moet een opmerking over de motivatie van leerlingen worden toegevoegd. Enerzijds blijken leerlingen geïnteresseerd in het Fries dat ze van huis uit kennen en gebruiken, of dat ze in hun omgeving regelmatig horen gebruiken in allerlei situaties. Anderzijds blijkt dat leerlingen het economische belang van Friese taalbeheersing niet hoog aanslaan en onder meer daarom minder belangstelling voor lessen Fries hebben. Behalve de Pedagogische Academies zijn er geen vervolgopleidingen die het onderwijs in het Fries als verplicht onderdeel in hun programma hebben opgenomen.

De situatie van het Fries in het voortgezet onderwijs (of in ieder geval de kijk erop) wordt mede bepaald door ontwikkelingen die zich in het basisonderwijs hebben voorgedaan. De invoering van Fries als een "gewoon" vak in het basisonderwijs is begeleid

door de schoolbegeleidingsdienst (GCO/MSU) en het SLO-project "Naar een leerplan Fries". Van deze innovatie is een duidelijke stimulerende werking uitgegaan. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het aantal onderwijsgegenden dat tussen 1976 en 1982 -zonder extra formatie voor de school- de applicatiecursus gevolgd heeft: 3000, dat wil zeggen, drie keer zoveel als verwacht werd. Ook voor het welslagen van de invoering van Fries als een regulier vak in het voortgezet onderwijs werd een gezamenlijke aanpak van opleidingen, onderwijsbegeleidingsdiensten en de SLO van groot belang geacht. In de projectuitvoering is getracht met dat belang rekening te houden. De ervaring bij de innovatie in het basisonderwijs heeft ook voor de inhoudelijke ontwikkeling van het vak Fries in het voortgezet onderwijs inzichten opgeleverd (of minstens inzichten meer reliëf gegeven) dan ze daarvoor hadden. Dat inzicht betreft vooral de gewenste nauwe relatie tussen het onderwijs Fries en het onderwijs Nederlands. Beide vakken verzorgen (moeder)taalonderwijs, onderwijs in een regelmatig gebruikte cultuur- en omgangstaal in het woongebied. Beide vakken doen ook een beroep op hetzelfde leervermogen van leerlingen en maken gebruik van dezelfde taaltheoretische en taaldidactische denkbeelden.

4. Keuzen in het project

Wat hiervoor over (de positie van) het Fries in het voortgezet onderwijs gezegd is, heeft geleid tot diverse keuzen van de projectgroep. Ze vormden leidraden bij het schrijven van de leermiddelen, ze werden verder uitgewerkt in de leerplanpublicaties, waaronder de docentenhandleidingen. Acht keuzen duiden we hierna min of meer beknopt aan.

a. Meer taal verwerven dan taal leren

Aandacht voor de motivatie van de leerlingen door de keuze van aansprekende thema's hangt samen met de keuze van de projectgroep voor aansluiting bij de ideeën van Krashen (KRASHEN, 1981). Krashen onderscheidt het "spelonderwijs" verwerven van taal enerzijds en het bewust leren van taal (regels en woordenschat) anderzijds. Taalverwerving gebeurt al doende: door gemotiveerde en zinvolle toepassing wordt onze taalbeheersing vergroot. Het leren van taal gebeurt daarentegen opzettelijk. Het is gericht op het brengen van regels en normen "onder de vigeur van" onze monitor, zodat de regels en normen bij het taalgebruik toegepast gaan worden, eerst nog met een zekere bewustheid maar allengs vanzelf, zodat uiteindelijk een qua normen en regels goed taalgebruik het resultaat is. In de leermiddelen van het project is ruimschoots gemikt op taalverwerving door taalgebruik en met mate op het bewust leren van taalregels en -normen. Het "winnen" van taal via zinvolle en gemotiveerde situaties

is ook gekozen in verband met de zogenaamde ijsbergtheorie die binnen de tweede taalverwerving opgeld doet. Bij het leren van twee talen door een leerling wordt er een beroep gedaan op een gemeenschappelijke basis, namelijk "taalgenoege". Leerlingen die met plezier en succes leren in de ene taal, leren ook vaak goed in de andere taal. Ze werpen zelf geen barrières op voor dat leren. Beide mogen ook tegelijk en in onderlinge samenhang geleerd worden. Dat vergt van de leerkracht, dat er gezocht wordt naar motiverende leersituaties, waarin gebruik gemaakt wordt van zinvol en boeiend taalaanbod, dat wel even boven het niveau van de taalbeheersing van de leerlingen mag liggen, maar door de concreetheid, intonatie, houding en visuele ondersteuning toch goed te begrijpen is. Op die manier is er geen sprake van, dat het onderwijs in het Fries belemmerend werkt op de beheersing van het Nederlands.

Nadrukkelijk is afgestapt van de benadering waarbij het Fries als vreemde taal wordt onderwezen, tot voor kort een nog veel voorkomende werkwijze. De benadering vanuit de "memmetaal" biedt een andere optiek: niet alleen taalverwerving, maar juist ook in het voortgezet onderwijs aandacht voor de taalverwerking, het gebruiken van het Fries in diverse communicatieve situaties.

b. *Blijvende en vermeerderende tweetaligheid*

Ook gold het streven naar blijvende en vermeerderende tweetaligheid: leerlingen moeten leren Fries niet alléén te gebruiken binnen domeinen met een huis-tuin-en-keuken-karakter; ze moeten Fries leren gebruiken in alle situaties voor allerlei doeleinden. Het Fries is niet een taal die "overgaat als je ouder bent", maar een taal voor nu en straks en overal, een volwaardige taal dus.

c. *Thematisch onderwijs*

De leerstof is in thema's geordend. De keus van de thema's is gebaseerd op de veronderstelde interesse van leerlingen, op facetten van het maatschappelijke leven zoals de projectgroep Ondersteuning Leerplanontwikkeling Middenschool die heeft onderscheiden in de publikatie *Middenschool in beeld* (OLM, 1982). De OLM-indeling levert een raamwerk van kernthema's op. Daarbij zijn deelthema's gemaakt voor de diverse klassen. De kernthema's waren:

- het functioneren als wereldburger
- het omgaan met je eigen omgeving
- het omgaan met jezelf
- het vinden van een samenlevingsvorm
- het uitoefenen van een beroep
- het verwerven/niet verwerven van een inkomen

- het hebben (verkrijgen) van een consumptiepatroon
- het besteden van je vrije tijd.

De projectgroep verwachtte dat op deze manier relevante en boeiende onderwerpen aangesneden worden, die leerlingen motiveren. Van deze kernthema's zijn er uiteindelijk vijf gekozen (zie paragraaf 5.2).

d. *Drieslag*

In het leermateriaal zijn de katernen opgebouwd volgens de drieslag "benoemen - verklaren - handelen" die de projectgroep OLM presenteert in *Middenschool in Beeld* (OLM, 1982). Leerlingen benoemen het verschijnsel of het probleem dat ze bestuderen. Ze bekijken en bespreken achtergronden daarvan, die "verklaringen" kunnen opleveren. Ze gaan vervolgens na wat zij daarmee kunnen doen.

De ordening leidt ertoe dat de katernen niet alleen benut worden voor vormen van receptief taalgebruik, voor het lezen en luisteren, maar ook stevast leiden tot actief taalgebruik, tot schrijven en spreken: het "handelen".

e. *Differentiatie*

Om ervoor te zorgen dat leerlingen met een sterk verschillend taalprofiel en met een zeer variabel niveau van taalbeheersing nog een redelijk aanbod van leerstof krijgen, is gekozen voor een vorm van differentiatie waarbij basisstof aangeboden wordt, aangevuld met een reeks opdrachten op verschillend niveau als keuzestof. De basisstof richt zich vooral op het "benoemen", terwijl de keuzestof gegroepeerd is in de afdelingen "verklaren" en "handelen". De keuze-opdrachten variëren niet alleen naar werkvorm en groeperingsvorm, maar ook naar gevraagde taalvaardigheid: mondelinge of receptief schriftelijke tegenover schriftelijk actieve taalvaardigheid. Daarbij worden leerlingen mede verantwoordelijk voor de voortgang en het welslagen van de les, omdat zij steeds hun eigen voorkeur kenbaar kunnen maken met betrekking tot werkvorm, groeperingsvorm en de vorm van taalvaardigheid, maar ook met elkaar een verantwoorde keuze moeten doen.

Vermeden moet worden, dat de niet-friestalige leerlingen alleen maar lezen in het Fries en de friestalige leerlingen alle schrijfwerk voor hun rekening nemen.

Het gedifferentieerde materiaal wordt in een thematisch kader aangeboden: elk thema in een eigen katern. De basis- en de keuzestof is daarin opgenomen, vaak nog aangevuld met enkele afzonderlijke opdrachten met betrekking tot het idioom, spellingsregels en dergelijke.

f. *Economie*

Een vierde principe bij de opzet van dit leermateriaal vormt de "economie-regel": wat bij Nederlands gebeurt, moet niet (zo maar) bij Fries nog eens gedaan worden. Dus is geen materiaal gemaakt voor:

- specifieke training in tekstverklaring
- specifieke training in zinscombinatie-regels
- lessen in literaire theorieën/stilistiek en poëzie-analyse
- lessen in rede-/taalkundig ontleden
- lessen in historie en theorie van het drama.

Wel is er materiaal ontwikkeld voor idiomatische zaken die typerend voor Fries zijn. Voor het lezen van Friese fictionele teksten, het werken met algoritmen bij spelling, het bestuderen van taalverschijnselen is ook enige ruimte gemaakt. Gedeeltelijk was het materiaal ervoor al in methoden Fries voorhanden. Voor lezen, spellen, uitbreiden van de woordvoorraad en taalbeschouwen werd naast wat er in thema's verwerkt was ook cursorisch materiaal gemaakt. Daarnaast is er specifiek cursorisch leerlingenmateriaal ontwikkeld. Voor de mondelinge taalbeheersing is een serie oefeningen geredigeerd, terwijl speciaal voor lezen katernen zijn samengesteld bij afdelingen uit de bloemlezing *Hofkesjonge* (Riermersma en Wellinga, 1984) en bij het jeugdboek *Swart op wyt* (Van der Veer, 1985).

g. *Hedendaags standaard-Fries*

Een vijfde keuze betrof de mate van aansluiting bij het standaard-Fries. Gekozen is voor een zorgvuldige afwerking van het materiaal naar bruikbaar en herkenbaar Fries. Al te archaische termen werden weggelaten, maar onnodige modernismen eveneens. Niet het "geef Frysk" stond model, wel het "geef brûber, goed Frysk". We bleven zo kiezen voor de situatie waarin leerlingen trachten zo verantwoord mogelijk hún taal te spreken en te schrijven. Nadrukkelijk werd er gestreefd naar een evenwicht in de opdrachten ten behoeve van schriftelijk en mondeling taalgebruik.

h. *Fries als schooltaal*

Tenslotte is er in dit project enige aandacht besteed aan het Fries als voertaal op school. Voor biologie is er in samenwerking met de AFUK materiaal gemaakt. Voor aardrijkskunde en geschiedenis zijn er plannen gesmeed, die hopelijk later nog eens uitgevoerd kunnen worden.

5. Resultaten

5.1 Leerplannen

Het leek een ondoenlijke opgave om in de beschikbare tijd èn een onderwijsleerplan èn voorbeelden van een deelschoolwerkplan Fries te schrijven die zouden voldoen aan de eisen die de SLO gewoonlijk stelt. Er is daarom in het Werkplan (1982) al gekozen voor leerplanpublicaties op een weinig abstract niveau, die ook zoveel mogelijk bruikbaar zouden zijn voor de leraar Fries in de huidige wettelijke omstandigheden. Daarbij is steeds wel gekeken naar de toekomst waarin Fries ook in het voortgezet onderwijs een gewoon vak zou kunnen zijn èn naar de collega's Nederlands. Tenslotte vormt de leraar Fries met hen de sectie "moedertaal/memmetaal".

Veronderstellend dat in de nabije toekomst een bepaalde mate van geïntegreerd onderwijs vorm zal krijgen in het voortgezet onderwijs, heeft de projectgroep zich niet alleen bij de keuze van de thema's voor leermiddelen, maar ook voor de opzet en inhoud van het leerplan georiënteerd op de reeds genoemde publikatie "Middenschool in Beeld" (OLM, 1982). Er is vooral voortgeborduurd op de daarin vervatte stelling dat het taalonderwijs zoals dat tot nu toe vorm heeft gekregen in het onderwijs geen "moedertaalonderwijs" genoemd mag worden, omdat het onderwijs gegeven wordt aan:

- kinderen die van huis uit dialect spreken
- allochtone kinderen
- kinderen die standaardtaal spreken.

In zijn verschillende publikaties heeft de projectgroep aandacht besteed aan de leerling die niet uitsluitend Fries of Nederlands spreekt, maar in het dagelijks leven met beide talen in aanraking komt.

In 1983 is een speciaal nummer verschenen van het friestalige tijdschrift *De Pompeblêden* onder de titel *Underweis mei Frysk yn it fuortset ûnderwiis* (De Pompeblêden 1983, nr. 9). Daarin zijn drie jaarprogramma's uitgewerkt met lesvoorbeelden; twee programma's voor de lessen Fries en één speciaal voor de leraar Nederlands die met de tweetalige situatie van de leerlingen wil werken op een school waar (nog) geen lessen Fries gegeven worden. De tweede leerplanpublicatie is een video-band in twee delen met een handleiding *Oer ferskillen tusken learlingen*. Het eerste deel, met de titel *Wy prate thús gjin Frysk*, betreft een opname in de brugklas van een school, waarop behalve friestalige en nederlandstalige leerlingen ook leerlingen zitten die thuis Gronings spreken. Er worden op de band drie strategieën onderscheiden om recht te doen aan verschillen tussen leerlingen in hun talige beginsituatie:

- variatie van doelen, inhoud, werkvormen en toetsing; waar van de friestalige leerlingen produktief mondeling en schriftelijk taalgebruik gevraagd wordt, kunnen de Groningssprekende leerlingen aanvankelijk volstaan met het receptief mondeling

en schriftelijk taalgebruik. Dat leidt ertoe, dat in hetzelfde lesuur door verschillende leerlingen wel aan hetzelfde onderwerp, maar op verschillende manieren gewerkt wordt;

- verschillende opdrachten aan verschillende leerlingen;
- open momenten, waarop aan de leerlingen verschillende keuzemogelijkheden geboden worden, zodat zij voor een deel hun eigen leerweg kunnen bepalen.

Het tweede deel van de video-band, met de titel *Dat meie jim sels witte*, laat zien op welke wijze het thematisch-cursorisch samengestelde leerlingenmateriaal van de projectgroep in een heterogene klas kan functioneren. De al gememoreerde drieslag "benoemen - verklaren - handelen" blijkt dan veel keuzemogelijkheden aan de leraar en de leerlingen te bieden om een leerweg te volgen die past bij de eigen klasse- en schoolsituatie. In de handleiding bij de video-productie worden de theoretische achtergronden ervan uiteengezet.

De derde afzonderlijke publikatie in de categorie leerplan is op uitdrukkelijk verzoek van de Minister een voorlichtingsbrochure geworden: *Fries in het voortgezet onderwijs: waarom, wie wat, hoeveel, wanneer en hoe?* - (Oldenhof, 1986). In deze brochure worden aan de hand van de vier motieven (zie paragraaf 2) handreikingen gegeven aan de schoolleiding, de lerarenvergadering en de ouders om in gezamenlijk overleg tot een invulling te komen van het verplichte of facultatieve vak Fries die past bij de specifieke situatie van de school. De leermiddelengroep heeft ook nog het algemene deel van de docentenhandleiding bij het leerlingenmateriaal verzorgd.

Ten behoeve van de aanstaande leraren Fries is tenslotte een bundel artikelen samengesteld die een brede oriëntatie op met name de didactische aspecten van het vak Fries bevat (Oldenhof e.a., 1987). Daarnaast is er een uitvoerige opzet voor een nascholingscursus gemaakt voor de leraren in het voortgezet onderwijs die zich bij een verplichting om Fries aan alle leerlingen te geven gesteld zien voor het werken in nog heterogener groepen dan thans al het geval is. In die nascholingscursus is ruim plaats gereserveerd voor de praktische toepassing van het thematisch leerlingenmateriaal.

5.2 Leermiddelen

Als uitvloeisel van haar opvatting dat het onderwijs in het Fries vooral gericht moet zijn op taalverwerving en minder op taalleren, heeft de projectgroep afgezien van het toevoegen van een grammaticaboekje met oefeningen aan de al bestaande. Zij heeft het thematische kader van de projectgroep OLM overgenomen, aan de leerlingen van de projectscholen gevraagd welke

onderwerpen zij binnen dat kader behandeld zouden willen zien en die lijst van onderwerpen geordend in de volgende vijf kernthema's die in elk van de drie leerjaren van de onderbouw aan de orde komen:

- A. Libbensfoarmen;
- B. Tinke neffens plan;
- C. It krijen fan in konsumpsjepatroan;
- D. Berop;
- E. Frije Tiid.

Elk kernthema werd per leerjaar geconcretiseerd en per leerjaar werden voor elk thema 4 boekjes van ongeveer 20 bladzijden gepland, zodat uiteindelijk 60 themaboekjes beschikbaar zouden zijn. Het eindresultaat bedraagt momenteel echter 42 en 7 zijn nog in bewerking.

6. Overdracht van de resultaten

De overdracht van de resultaten aan de scholen voor voortgezet onderwijs is op twee manieren gerealiseerd. Een aantal resonans-scholen heeft zeer regelmatig het docenten- en leerlingenmateriaal in de klas gebruikt en met kommentaar, ook van leerlingen, teruggestuurd. Daarnaast zijn er driemaal "veldrondes" gehouden op steeds weer andere scholen waarop de leerplannen in ontwikkeling en het beschikbare leerlingenmateriaal werden toegelicht. Tegelijk met de brochure "Fries in het voortgezet onderwijs: waarom, wie, wat, hoeveel, wanneer en hoe?" is aan alle 134 scholen voor voortgezet onderwijs in Friesland een uitnodiging toegestuurd voor de eindpresentatie op 30 mei 1986.

De produkten van het project zijn ook overgedragen aan de "Databank - Frysk" die verbonden is aan het Regionale Onderwijs Informatiecentrum van de Stichting Noordelijke Hogeschool Leeuwarden, opgezet door de NLO Ubbo Emmius. Dat is een voor het voortgezet onderwijs zeer herkenbare plaats; van daaruit kunnen ook stimulerende activiteiten worden opgezet.

Om de voortgang in het leerplandenken en het ontwikkelen van leermiddelen te bevorderen is aan Gedeputeerde Staten voorgesteld om een vervolgproject te starten. In het project zouden vijf werkgroepen moeten functioneren:

- een werkgroep die zorgt voor een aanvulling op de docentenhandleiding bij het leerlingenmateriaal;
- een werkgroep die aandacht besteedt aan het "werken met boeken", gericht op de Friese jeugdliteratuur, in samenhang met de Nederlandse jeugdliteratuur;
- een werkgroep die verder gestalte geeft aan de aanzetten tot lessen taalbeschouwing in de tweetalige leer- en leefsituatie;

- een werkgroep voor creatief schrijven en drama;
- en tenslotte een werkgroep die aandacht besteedt aan het nut, de mogelijkheden en de grenzen van het gebruik van Fries als voertaal in het voortgezet onderwijs.

7. Perspectieven voor het Fries in het voortgezet onderwijs?

Zoals reeds gezegd is, leefde bij de start van het project de verwachting dat vóór de afloop ervan een beslissing genomen zou zijn over de invoering van Fries als regulier vak in het voortgezet onderwijs op de Friese scholen. De bewindslieden zijn echter nog niet verder gekomen dan het indienen van concept-beleidsvoornemens bij de verschillende adviesorganen. Ze lijken de problematiek intussen op de lange baan van de bestuursovereenkomst tussen het Rijk en de provincie Friesland te schuiven. "De regering wacht vol belangstelling af of het Fries in deze sector in staat zal zijn zich aan zijn eigen haren omhoog te trekken." (Feitsma, 1986, blz 27). En intussen wordt de positie van de niet-verplichte vakken door verschillende overheidsmaatregelen steeds minder rooskleurig.

De positie van het vak Fries zou overigens al een betere kunnen zijn als de leraren Nederlands in de Friese scholen meer aandacht zouden hebben voor de dagelijkse werkelijkheid dat zoveel van hun leerlingen tweetalig zijn. Het project heeft hen in de afgelopen jaren meerdere malen als groep in het bijzonder aangesproken; speciaal ten behoeve van hun werk is een Programma "Tweetaligheid in de brugklas" samengesteld (Oldenhof, 1983, blz. 187-192); in de docentenhandleiding is steeds aandacht aan de samenwerking met de leraar Nederlands besteed. Hoewel de belangstelling voor de problematiek van de kloof tussen school- en thuistaal toegenomen heet te zijn, hebben wij nooit enige reactie vernomen...

De schooltaal-thuistaalproblematiek heeft ook in Friesland intussen een facet erbij gekregen door de instroom van allochtone leerlingen. Interessant is in dit verband de vergelijking tussen het Fries en de "etnische groepstalen" qua positie in het voortgezet onderwijs zoals Extra die gemaakt heeft (Extra 1985-1986). Het "eigen taal (en cultuur)-onderwijs" in het voortgezet onderwijs is intussen wettelijk geregeld en er wordt gewerkt aan de ontwikkeling van leerplannen en leermiddelen. Er zijn hier duidelijke inhoudelijke verschillen, maar volgens ons ook voldoende overeenkomsten om een uitwisseling van ervaringen en ideeën tussen de verschillende betrokkenen niet bij voorbaat als onzinnig te bestempelen (om het eens in Friese trant te formuleren). Maar dat gaat het kader van dit artikel te buiten.

Ondertussen zou de invoering van Fries als een regulier verplicht vak in de leerjaren voor de pakketkeuze wat ons

betreft van start kunnen gaan. Er zijn thans voldoende onderwijsleermiddelen beschikbaar voor een redelijk verantwoord begin.

Noten

1. Artikel 11 van de WVO schept de mogelijkheid in de brugklas één of meer uren Fries te geven in plaats van Nederlands. Fries behoort tot de normale keuze-examenvakken in het mavo, havo en vwo. (Eindexamenbesluit dagscholen vwo - havo - mavo, artikel 4). Verder moet Fries concurreren met andere vakken in de "vrije ruimte".
2. De Jong, 1986, p. 8 en 11.

Bibliografie

- ACLO-Moedertaal i.o., *Schooltaal-Thuistaal*, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1978.
- ACLO-Moedertaal i.o., *Onderwijs in een multiculturele en multiraciale samenleving*, Enschede, 1982.
- Breuker, P. e.a., *Bijdragen ta de didaktyk fan it Frysk yn it fuortset ûnderwijs*, Grins/Ljouwert, RUG en AFUK, 1982.
- Eindrapport van de Rijkscommissie Fries in het voortgezet onderwijs*, Staatsdrukkerij, Den Haag, 1982.
- Extra, G., A. Vermeer, *Minderheidstalen in het basisonderwijs*. In: *Levende Talen*, 1984 (nr. 384) p. 101-109.
- Extra, G., *De positie van etnische groepstalen in het voortgezet onderwijs*. In: *Levende Talen*, 1986 (nr. 407) p. 32-37.
- Feitsma, A. *Kroniek van een eeuw universitaire frisistiek I*. Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy/Koperative Utjouwerij, 1986.
- Haan, D. de en P. Nalbantoglu, *Onderwijs in eigen taal en cultuur op de basisschool: ontwikkeling en perspectieven*. In: *Moer*. (Themanummer OETC) 1986/1-2, VON, Haarlem, p. 9-29.

- Hermes, A.J., Wegdrukken identiteit staat ontplooiing van mensen in de weg (redevoering 8 september 1982 te Leeuwarden). In: *De pompeblêden*, 53 (1982) nr. 10, p. 163-166.
- Jong, S. de, Th. Meestringa, *It Frysk yn de basisskoalle, de grutte halen yn in ûnderwiislearplan*. Enschede, SLO, 1983.
- Jong, S. de, *Het onderwijs in het Fries nader bekeken*. Een kwantitatief Inspectie-onderzoek naar het onderwijs in het Fries op de kleuter- en lagere scholen in Friesland, gehouden in april 1985. 's-Gravenhage, Ministerie Onderwijs en Wetenschappen, 1986.
- Krashen, St. *Second language acquisition and second language learning*, Oxford, Pergamon Press, 1981.
- Leidse Werkgroep MoedertaalDidactiek, *MoedertaalDidactiek, een handleiding voor het voortgezet onderwijs*, Continho, Muiderberg, 1986, 4e herziene druk.
- Meestringa, Th., B. Oldenhof, *Net taalkôgje mar taalskôgje*. Enschede, SLO, 1984, (Klezoar nr. 10).
- Meestringa, Th. en de projectgroep *Naar een leerplan Fries, Naar een schoolwerkplan Fries, eftergrûnen en praktyske oanwizings*, Enschede, SLO, 1985.
- Meestringa, Th., H. van Tuijl, *Het Fries en het Kerkraads op school*. In: *Moer* (Themanummer OETC) 1986/1-2, VON, Haarlem, p. 107-115.
- Oldenhof, B., *Underweis mei Frysk yn in fuortset ûnderwiis*. In: *De Pompeblêden*, 54 (1983), p. 171-208.
- Oldenhof, B., *Fries in het voortgezet onderwijs: waarom, wie, wat, hoeveel, waneer en hoe?* Ljouwert, Projectgroep Learplannen en learmiddelen Frysk yn in fuortset ûnderwiis, 1986.
- Rapport van de projectgroep invoering Fries als verplicht vak op de scholen voor gewoon lager onderwijs in de provincie Friesland*. 's Gravenhage, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1975.
- Riemersma, A., W. Wellinga, *Hofkesjonge*. Blomlêzing foar it fuortset ûnderwiis, Ljouwert, AFUK, 1984.

Rutten, Els, De rol van taal in intercultureel onderwijs. In:
*Over de praktijk van intercultureel onderwijs. Ervaringen,
meningen, ideeën.* Enschede, SLO, 1983, p. 33-50.

Stienstra, J., *Taalboek foar begjanners.* Ljouwert, AFUK, 1982.

Veer, A. van der, *Swart op wyt.* Ljouwert, Friese pers 1985.

Vos, J.J., T. Wierdsma, *Wegwijzer voor het moedertaalonderwijs
in het tweede- en derdegraads gebied.* Culemborg, Educaboek,
1983.

Werkgroep Moedertaal Middenschool, *Over thema's gesproken; naar
een ontwikkeling van thematisch taalonderwijs.* In:
Middenschool in beeld, SLO/pgOLM, Enschede, 1983.

*Werkplan van de projectgroep Learplannen en Learmiddels voor het
vak Frysk in het voortgezet onderwijs,* Leeuwarden,
september 1982.

